

Юлія Баклаженко

кандидат педагогічних наук, доцент
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9035-7737
yuliia.baklazhenko@gmail.com

Анна Новик

викладач,
школа № 110 ім. Казимежа Єжевського
Варшава, Польща
ORCID ID 0000-0001-9721-3165
annanovikus@gmail.com

**ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГІПЕРТЕКСТУ
ЯК ОБ'ЄКТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ**

Стаття присвячена проблемам дослідження гіпертекстів як об'єкта лексико-семантичного аналізу. У статті висвітлено поняття, сутність та особливості гіпертекстів. Наголошено, що однією із ключових ознак гіпертекстів виступає відкритість, за допомогою якої має місце реалізація комунікативних властивостей на будь-якому етапі, наприклад, шляхом залишення коментарів чи фідбеків. Внаслідок цього у більшості подібних текстів відсутній єдиний автор, якщо приймати за основу класичний підхід, оскільки читачі одночасно виконують роль реципієнта і продуцента тексту. У процесі розвитку та поширення використання мережі Інтернет, категорію «гіпертекст» почали сприймати в якості явища, для якого є притаманними нові змістовні характеристики. Окреслено, що, починаючи з 2000-х років гіпертекст почав розглядатися не лише як об'єкт, а і як предмет дослідження, акцентуючи увагу на сутності цієї категорії. Внаслідок цього сформувалася можливість для окреслення структурної побудови, функцій, стилістики й особливостей організації гіпертекстів, які виступають невід'ємним складовим елементом усієї мережі Інтернет. Зазначено, що найвідомішим та найбільш яскравим прикладом подібної побудови тексту виступає Біблія, яка складена із двох окремих Книг, які, у свою чергу, поділяються на «вірші», що мають наскрізну нумерацію в межах певного видання. Особлива увага приділяється лексичним та семантичним характеристикам гіпертекстів, а також визначальним рисам історичних реалій у гіпертекстах на матеріалі електронної енциклопедії Вікіпедія. Встановлено, що в окремих випадках є недоцільним використання дослівного перекладу історичних реалій у гіпертекстах, оскільки це впливає на логічну побудову речення та адекватність перекладу в цілому.

Ключові слова: гіпертексти; посилання; електронні гіпертексти; переклад; лексико-семантичні характеристики.

1. ВСТУП

В епоху бурхливого розвитку технологій та стрімкого накопичення знань, представлення інформації перестає бути лінійним та набуває нових рис, характерних сьогоденню. Мережа Інтернет пропонує безліч можливостей не лише ознайомлення з текстом, а й навігації його змістом, переходу за посиланням до статей спорідненої тематики, відслідковування історії написання матеріалу, зручного переходу до інших доробків автора, співавтора або авторів, що згадуються у статтях тощо. Онлайн-енциклопедії, наукометричні бази, навіть розважальні публіцистичні матеріали містять у собі електронні гіперпосилання, долаючи обмеження жанровості, авторства, тематики та пропонуючи цікаву подорож безкінечними інформаційними сховищами мережі. Мультимедійність, інтерактивність, доступність та структурованість електронних гіпертекстів роблять його зручним способом представлення інформації у сучасному світі.

Вікіпедія як електронний гіпертекст (за Альшевою, 2017) стає предметом дослідження

науковців-лінгвістів (Білецька, Більовська, Таран, Нельсон (Nelson) та ін.). Надзвичайно актуальною є проблема розвитку україномовного сегменту електронних гіпертекстів. Так, станом на 2020 рік в українській Вікіпедії налічувалося 1 043 469 статей; у порівнянні, англійська Вікіпедія містить понад 6,1 мільйона статей. Тож достатньо актуальним питанням для україномовної спільноти є наявність перекладу публікацій у електронній енциклопедії, зручна та вільна навігація між статтями для пошуку необхідної інформації. З цією метою прийнято використовувати взаємозв'язки-посилання з іншими публікаціями у межах конкретного мовного розділу або пов'язуючись із тими публікаціями, які написані іноземною мовою. Саме це виступає в якості специфічного структурного викладення тексту, яку прийнято називати електронним гіпертекстом (далі – ЕГТ). Відтак, технологічність організації сучасних засобів спілкування, постійне збільшення каталогу електронних статей онлайн-енциклопедій та необхідність забезпечення наявності україномовних відповідників англійських статей для розширення україномовного інфопростору зумовлює актуальність вивчення проблеми перекладу ЕГТ з англійської на українську мову, у тому числі й враховуючи специфіку окремих реалій.

Особливості сучасних гіпертекстів та ЕГТ викладено у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких можливо виділити такі праці: Альшевої, Белла, Білецької, Більовської, Борисової, Рибенка, Нельсона, Мироненко та ін. При цьому, до цього часу в науковій літературі не представлено окремого ґрунтовного дослідження лексико-семантичних особливостей україномовного перекладу історичних реалій англійських ЕГТ.

Мета статті. Шляхом аналізу наукових джерел, розглянути ключові аспекти гіпертекстів як об'єкта лексико-семантичного аналізу, у тому числі підходи до розуміння їх сутності та особливостей україномовного перекладу в англійських електронних гіпертекстах.

2. МЕТОДИ

Для досягнення мети застосовано такі основні методи: аналіз, синтез, узагальнення – для висвітлення останніх досліджень і публікацій, опису теоретичних засад дослідження та формування висновків. Також було використано дескриптивний метод за допомогою якого описано результати дослідження.

3. РЕЗУЛЬТАТИ Й ОБГОВОРЕННЯ

Факт існування гіпертекстів був давно відомим людству, оскільки велика кількість довідників, тезаурусів, словників, енциклопедій включають у себе різноманітні посилання, які визнаються документацією із нелінійною структурою. Подібна форма викладу матеріалу є характерною переважно для релігійних текстів, в яких широко представлено величезну кількість виносів, посилань, коментарів, пояснень тощо. Найвідомішим та найбільш яскравим прикладом подібної побудови тексту виступає Біблія, яка складена із двох окремих Книг, які, у свою чергу, поділяються на «вірші», що мають наскрізну нумерацію в межах певного видання. У більшості віршів наявні посилання на інші строки цієї ж самої чи інших книг, внаслідок чого її зміст можливо досліджувати «нелінійно», обираючи послідовність читання на власний розсуд, використовуючи посилання, залежно від мети та цілей, що ставить перед собою читач. Доцільно зауважити, що кожен вірш у Біблії виступає в якості цілісної над-фразової одиниці, використання якої сприяє належному розкриттю мікротем (Більовська, 2021, с. 139).

Конкретизовано та введено до наукового обігу поняття «гіпертекст» було здійснено Нельсоном у 1965 році, яким досліджується категорія розглядалася в якості одного із способів інформаційної організації у формі мережі взаємодіючих елементів, яка досліджується читачем із використанням нелінійних способів (Nelson, 1965).

У процесі розвитку та поширення використання мережі Інтернет, категорію

«гіпертекст» почали сприймати в якості явища, для якого є притаманними нові змістовні характеристики. Так, починаючи з 2000-х років гіпертекст почав розглядатися не лише як об'єкт, а і як предмет дослідження, акцентуючи увагу на сутності цієї категорії. Внаслідок цього сформувалася можливість для окреслення структурної побудови, функцій, стилістики й особливостей організації гіпертекстів, які виступають невід'ємним складовим елементом усієї мережі Інтернет. Досліджуючи мовознавчу природу гіпертексту, Таран (2019) відносить до ключових характеристик гіпертекстів такі:

- дисперсний характер, оскільки відомості представлені у формі невеликих складових фрагментів, входження до яких є можливим з будь-якого ресурсу;
- мультимедійні та гіпермедійні характеристики, оскільки використання мережі Інтернет позитивно впливає на використання різноманітних інструментів впливу на читачів, починаючи від літературних (стилістика, стратегія викладення) до комп'ютерних (анімація, звук-посилання на інші інформаційні ресурси);
- відкритість, оскільки текст може бути дописано в будь-який момент автором або читачем, у зв'язку із чим для гіпертекстів є характерною відсутність єдиного автора;
- принципова здатність існувати виключно у комп'ютерній формі;
- наявність навігації у разі великого обсягу даних, враховуючи інтереси різних категорій користувачів (Таран, 2019, с. 87).

У відповідності до позиції Білецької (2017), гіпертекстом виступає одна із специфічних форм фіксації комунікативних подій або ситуацій у контексті часових чи просторових характеристик. Так, під досліджуваною категорією науковицею запропоновано розуміти електронний текст, який не обмежується лінійним поєднанням окремих елементів та може викладатися у довільній структурній формі. Для такого електронного тексту є характерною специфічна організація, реалізація якої здійснюється із урахування взаємозв'язку між елементами, позначених шляхом використання гіперпосилань, що відображаються у формі переліку ключових слів або словосполучень, підкреслення чи виділення шрифтом. При цьому, науковицею залишено поза увагою можливість вивчення гіпертекстів в якості самостійних явищ, зауважуючи про його ролі складового елемента Інтернет-дискурсу, обґрунтовуючи це здатністю останнього забезпечувати належний рівень комунікації у віртуальній мережі (Білецька, 2017, с. 59).

При ознайомленні з текстовими матеріалами в Інтернеті вбачається, що більшість із них перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими текстами, які створюються у різні часові проміжки, спрямовані на різну аудиторію та мають відмінну кінцеву мету. При цьому, для них є притаманною наявність смислової асоціативної та суб'єктивної спільностей, що досягається за допомогою гіперпосилань, а також різноманітних тегів, хештегів та ключових слів, які разом мають спільну назву – «дескриптори». Дескриптори та гіперпосилання функціонують приблизно за однаковою схемою, сприяючи досягненню часового та просторового взаємозв'язку між різноманітними текстами. Додатково виділяють обмежені та вільні тексти: у першому випадку мова йде про необхідність дотримання формату сайту чи веб-порталу при створенні повідомлень у соціальних мережах, форумах, коментування різноманітних об'єктів, предметів, явищ чи подій; у другому – це публікація повідомлень у вільному форматі.

Однією із ключових ознак гіпертекстів виступає відкритість, за допомогою якої має місце реалізація комунікативних властивостей на будь-якому етапі, наприклад, шляхом залишення коментарів чи фідбеків. Внаслідок цього у більшості подібних текстів відсутній єдиний автор, якщо приймати за основу класичний підхід, оскільки читачі одночасно виконують роль реципієнта і продуцента тексту. Фактично знищуються межі між автором та читачем, оскільки останній не є вже звичайним споживачем інформації, беручи участь у процесі конструювання повідомлення таким чином, як зручно для нього. При цьому, у кінцевому підсумку процес читання

повідомлення може кардинально відрізнятись від першочергового авторського задуму.

У більшості сучасних гіпертекстових моделях знаходить своє відображення гіпотеза про асоціативне перероблення та генерацію ідей свідомістю людини. Реалізуючи інформаційну модель, гіпертекстові системи використовують електронні та програмні методики для усунення будь-яких текстових обмежень, що відображені у друкованому вигляді. Для гіпертекстів є характерним пристосування для представлення двовимірних інформаційних моделей, а саме лінійної та ієрархічної. Дискусивні аспекти мислення людини є послідовними, внаслідок чого читання здійснюється зліва направо, зверху вниз та сторінка за сторінкою. При цьому, система гіпертекстів, до складу якої входить окрема мережа інформаційних складових та асоціативних взаємозв'язків, формує новий тривимірний інформаційний простір, створюючи одночасно сприятливі умови для глибинного сприйняття інформації людиною (Білецька, 2017, с. 144).

Історичними реаліями є такі слова та словосполучення, які використовують для визначення об'єктів, що є характерними для певного історичного етапу розвитку народу, проте можуть бути чужими для інших, оскільки за їх допомогою здійснюється передача національного та історичного колориту. При цьому, у науковій літературі зазначається про можливість відсутності адекватних еквівалентів в іноземних мовах.

Особливістю історичних реалій є специфіка характеру їхнього змісту (зв'язку описуваного предмета із конкретною країною, народом чи соціальними спільнотами) та приналежністю до певного часового періоду. У процесі перекладу історичних реалій існує потреба для забезпечення адекватності перекладу окремих лексичних категорій, що використовуються в тексті, уточнення сутності через призму термінологічних систем, які мають місце у мові оригіналу та мові перекладу, врахування необхідності передачі логіки думки на кожній із мов.

Використання історичних реалій слугує інструментом передачі образів певної епохи. При цьому, такий образ проявляється в історичних текстах у формі індикаторів епохи, внаслідок чого сприймається в якості національної своєрідності та колориту (Корунець, 2003, с. 48).

У відповідності до позиції Томахіна, історичні реалії поділяються на дві категорії: історизми і неологізми. Історизмами є ті термінологічні категорії, за допомогою яких позначаються «мертві» реалії, а неологізмами ті категорії, що використовуються для позначення реалій, які існують на даному історичному етапі. Науковцем запропоновано власний підхід до визначення різновидів історичних реалій, якими є наступні:

1. Географічні назви (топоніми), за допомогою яких позначаються культурно-історичні асоціації.

2. Антропоніми, якими є найменування історичних регіонів, громадських діячів, письменників, вчених, діячів культури, видатних спортсменів, героїв художніх і фольклорних творів тощо.

3. Назви літературних та мистецьких творів; назви історичних фактів та подій у житті окремого народу чи держави; найменування державних та громадських інституцій тощо (Сливка, 2006, с. 3–8).

Історичні реалії прийнято пов'язувати з конкретною історичною епохою чи минулим окремого народу. До них можливо віднести різноманітні назви історичних подій, політичних, соціальних та релігійних груп, документів тощо. У той же час, в окремих випадках історичні реалії можуть залишатися актуальними у пам'яті носіїв мови і культури, внаслідок чого вживаються у повсякденному мовленні, а в інших – втратити свою актуальність та не бути поширеними у повсякденному житті. Історичні реалії протиставляються сучасній термінології, оскільки остання використовується у повсякденному житті у процесі позначення існуючих явищ та предметів (Корунець, 2003, с. 48).

Однією із найбільших сучасних енциклопедій за обсягом представленої

інформації є Вікіпедія. Її специфіка полягає у тому, що вона не має друкованої форми, у зв'язку із чим відсутні будь-які просторові обмеження для текстів. У той же час, до цього часу актуальним питанням виступає необхідність стислого перекладу гіперпосилань, оскільки специфіка їх маркування у Вікіпедії вимагає використання стратегії компресії. Так, гіперпосилання у Вікіпедії, що спрямовують читачів до інших статей прийнято маркувати синім кольором (Альшева, 2017, с. 119–120). У цьому зв'язку пропонуємо звернути увагу на особливості перекладу історичних реалій у гіпертекстах на матеріалі Вікіпедії.

Необхідно звернути увагу на особливості перекладу власних назв та імен у гіпертекстах. Наприклад, *The Hetmanate was founded by the Hetman of Zaporizhian Host Bohdan Khmelnytsky during the Uprising of 1648–57 in the eastern territories of the Polish–Lithuanian Commonwealth* – «Гетьманщина була заснована гетьманом Війська Запорізького Богданом Хмельницьким під час повстання 1648–1657 років на східних територіях Речі Посполитої». В даному випадку категорія *Uprising* вживається в англійській мові як назва історичної події, у зв'язку із чим представлена в якості власної назви. До того ж, *Polish–Lithuanian Commonwealth* у дослівному перекладі означає «Польсько-Литовська Співдружність», але враховуючи те, що в історичному контексті зазначена категорія використовується в іншому значенні, то адекватність перекладу гіперпосилання забезпечується за допомогою використання загальноновизнаної назви «*Річ Посполита*». Аналогічна ситуація спостерігається у гіперпосиланні *Zaporizhian Host*, яке дослівно перекладається як «*Запорізький Хост*», проте вірним є переклад «*Військо Запорозьке*» (*History of Ukraine. Detailed narrative on the Ukrainian history*).

До того ж, викликає зацікавленість особливості перекладу історичних пам'яток у гіпертекстах. Наприклад, *Kyiv-Pechersk Lavra or Kyivo-Pecherska Lavra; Kyievo-Pecherska lavra; also known as the Kyiv Monastery of the Caves, is a historic Eastern Orthodox Christian monastery which gave its name to one of the city districts where it is located in Kyiv* – «*Києво-Печерська Лавра або Києво-Печерська Лавра; також відома як Києво-Печерська лавра, історичний православний монастир, на честь якого названо один із районів міста, де він розташований у Києві*». Термін «Лавра» в англійській мові може вживатися як власна назва, а також як позначення будівлі: *Lavra* або *lavra*. При цьому, у дослівному перекладі *Eastern Orthodox Christian monastery* означає «Східний Православний Християнський монастир», проте для уникнення лексичного перенавантаження зазначену фразу прийнято перекладати як «православний монастир». Також, фразу *which gave its name to one of the city districts* можливо перекласти як «який дав назву одному з районів міста», що є лексично невірним, у зв'язку із чим логічно її перекласти як «на честь якого названо один із районів міста» (Subtelny, 2009).

4. ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Не зважаючи на те, що використання гіпертекстів не є новим явищем, основну увагу зазначене питання привернуло лише у ХХІ столітті, що зумовлено активним розвитком Інтернет-ресурсів. Запропоновано розглядати «гіпертекст» в якості нелінійно структурованого об'єму даних, які представлено в електронній формі у вигляді взаємопов'язаних у змістовному та буквальному сенсі текстових елементів, що характеризується обов'язковими мультимедійними складовими. У цьому зв'язку нами визначено такі характерні особливості гіпертекстів: нелінійна побудова, фрагментарне відображення, інтерактивність, притаманність електронної форми, мультимедійність, колективний характер авторства та можливості редагування.

У контексті даного дослідження на особливу увагу заслуговувало питання перекладу історичних реалій в ЕГТ. Встановлено, що історичними можуть бути будь-які реалії, зокрема у військовій термінології для позначення військових об'єктів чи подій. Історичні реалії використовуються в архаїчних творах, а також сучасних текстах,

у яких розкриваються особливості історичних подій. У цьому випадку кожен із зазначених способів представлення історичних реалій вимагають використання різних підходів у процесі перекладу. Основною метою історичних реалій є використання сучасних лексичних оборотів у перекладі, здійснюючи підбір термінологічних та граматичних елементів, які сприяють отриманню необхідної історичної перспективи.

Нами було проаналізовано два приклади перекладу історичних реалій у гіпертекстах, що розміщені у Вікіпедії. Встановлено, що дослівний переклад окремих власних назв має зовсім інший зміст, аніж їх сутність у звичному використанні для опису певних історичних подій. До того ж, в окремих випадках є недоцільним використання дослівного перекладу таких гіпертекстів, оскільки це впливає на логічну побудову речення та адекватність перекладу в цілому.

Проблема вибору найкращої стратегії перекладу історичних реалій та їх подальшої уніфікації є перспективою подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Альшева А. О. Лінгвопрагматичні особливості перекладу електронного гіпертексту (на матеріалі «Вікіпедії»): дис. ... канд. філол. наук: спеціальність 10.02.16 – перекладознавство. Одеса: Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського, 2017. 184 с.
- Білецька Т. О. Актуалізація категорії дейксису у гіпертексті (на матеріалі текстів-описів товарів комерційних Інтернет-сайтів): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2017. 226 с.
- Більовська Н. Гіпертекст: синтез з дискретного і континуального медіа повідомлення. *Вісник Львівського університету*. 2021. № 50. С. 137–145.
- Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця, 2003. 448 с.
- Сливка М. І. Функціонально-когнітивні відповідники українських історико-культурних реалій в англійських виданнях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2006. 15 с.
- Таран С. Мовознавча природа гіпертексту. *Молодий вчений*. 2019. № 7. С. 86–89.
- History of Ukraine. Detailed narrative on the Ukrainian history. Toronto Ukrainian Genealogy URL: http://www.torugg.org/History/history_of_ukraine.html
- Subtelny O. Ukraine: A History. Toronto: University of Toronto Press, 2009. URL: <https://books.google.com.ua/books/about/Ukraine.html?id=ktyM07I9HXwC&hl=en>
- Nelson T. Complex information progressing: a file structure for the complex, the changing and the indeterminate. *ACM 20th National Conference*, 1965. URL: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/800197.806036>

REFERENCES

- Alsheva, A. O. (2017). *Linhvoprahamatychni osoblyvosti perekladu elektronnoho hipertekstu (na materialy "Vikipediyi")*: dysertatsiya [Linguopragmatic peculiarities of electronic hypertext translation (on the material of "Wikipedia"): dissertation]. K. D. Ushynsky Southern Ukrainian National University, Odessa. [in Ukrainian]
- Biletska, T. O. (2017). *Aktualizatsiya katehoriyi deysysu u hiperteksti (na materialy tekstiv-opysiv tovariv komertsiynykh Internet-saytiv)* [Update of the category of deixis in hypertext (on the material of text-descriptions of goods of commercial Internet sites): dissertation]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Bilyovska, N. (2021). Hipertekst: syntezy z dyskretnoho i kontynual'noho media povidomlennya [Hypertext: synthesis of discrete and continuous media message]. *Bulletin of Lviv University*, 50, 137–145. [in Ukrainian]
- History of Ukraine. Detailed narrative on the Ukrainian history. (n. d.). Toronto Ukrainian Genealogy. http://www.torugg.org/History/history_of_ukraine.html
- Korunets, I. V. (2003). *Teoriya i praktyka perekladu (aspektnyy pereklad)* [Theory and practice of translation (aspect translation)]. Vinnytsia. [in Ukrainian]
- Nelson, T. (1965). Complex information progressing: a file structure for the complex, the changing and the indeterminate. *ACM 20th National Conference*. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/800197.806036>
- Slyvka, M. I. (2006). *Funktsionalno-kohnityvni vidpovidnyky ukrayinskykh istoryko-kul'turnykh realiy v anhlomovnykh vydannyakh: avtoreferat dysertatsiyi* [Functional-cognitive counterparts of Ukrainian historical and cultural realities in English-language editions: thesis abstract]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Subtelny, O. (2009). *Ukraine: A History*. Toronto: University of Toronto Press. <https://books.google.com.ua/books/about/Ukraine.html?id=ktyM07I9HXwC&hl=en>
- Taran, S. (2019). *Movoznavcha pryroda hipertekstu* [Linguistic nature of hypertext.] *Young scientist*, 7, 86–89. [in Ukrainian]

Yuliya Baklazhenko, Anna Novyk. General aspects of studying hypertexts as an object of lexical and semantic analysis. The article focuses on to the problems of hypertext research as an object of lexical-semantic analysis. The article highlights the concept, essence and features of hypertexts. It is emphasized that one of the key features of hypertexts is openness, with the help of which communicative properties can be implemented at any stage, for example, by leaving comments or feedback. As a result, most such texts do not have a single author, if we take the classical approach as a basis, since readers simultaneously play the role of recipient and producer of the text. In the process of the development and spread of the use of the Internet, the category “hypertext” began to be perceived as a phenomenon that is characterized by new meaningful characteristics. It is outlined that, since the 2000s, hypertext started to be considered not only as an object, but also as a subject of research, focusing on the essence of this category. As a result, an opportunity was found to outline the structural construction, functions, style, and features of the organization of hypertexts, which are an integral component of the entire Internet network. It is noted that the most famous and most striking example of such a construction of the text is the Bible, which is composed of two separate Books, which, in turn, are divided into "verses" that have end-to-end numbering within a certain edition. Special attention is paid to lexical and semantic characteristics of hypertexts, as well as defining features of historical realities in hypertexts on the material of the electronic encyclopedia Wikipedia. It was established that in some cases it is inappropriate to use a literal translation of historical realities in hypertexts, as this affects the logical structure of the sentence and the adequacy of the translation as a whole.

Keywords: hypertexts; link; electronic hypertexts; translation; lexical and semantic characteristics.

Received: October 25, 2022
Accepted: November 05, 2022